

NPH-NYTT

MEDLEMSBLAD FÖR FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER
BULLETIN OF THE ASSOCIATION OF SCANDINAVIAN PAPER HISTORIANS
MITTEILUNGEN VON DEM VEREIN NORDISCHER PAPIERHISTORIKER

Årg. 6 1978, September

Nr 3

Redaktionens adress: Ing Erik Witting, Torngatan 64, S-54200 MARIESTAD

NPH - 6

HELSINGFORS 1979

Preliminärt program för NPH:s 6:e medlemsmöte i Helsingfors 3-6 juni 1979

- Söndagen 3/6 Inkvartering i Helsingfors/Esbo - Hanaholmen
Gemensam middag
- Måndagen 4/6 Bussresa till Tervakoski (ca 1½ timma)
Förhandlingar, t ex nationella rapporter
Lunch (värd: Tervakoski Oy) och presentation av företaget
Fabriksbesök, speciellt handbruket
Bussresa Tervakoski-Tomasböle (ca 2 timmar)
Bussresa Tomasböle-Hanaholmen/Esbo (ca 1 timma)
Samvaro
- Tisdagen 5/6 Buss till AB Centrallaboratorium (10 min)
Visning av pappersmuséet, försöksmaskinen m m
Lunch (värd: AB Centrallaboratorium)
Föredrag
Eftermiddagen fri - eventuellt besök på Sveaborg
- Onsdagen 6/6 Buss till Kymmene bruk (ca 2 timmar)
Presentation av företaget - fabriksbesök
Lunch (värd: Kymmene AB)
Buss till Werla, presentation (= film) och besiktning
Retur Helsingfors
Förhandlingar - avslutningsmiddag
- (Torsdagen 7/6 Eventuell turistresa till Leningrad - i egen regi via resebyrå)

Möteskommittén hoppas att så många medlemmar som möjligt planerar in detta möte bland nästa års aktiviteter.

Mer information om medlemsmötet i kommande nummer av NPH-Nytt.

FÖRENINGEN NORDISKA PAPPERSHISTORIKER, NPH, 10 ÅR, 1968-1978

Av: Jan Olof Rudén

Tio år är förvisso ingen ålder att tala om, när det är fråga om ett föreningsjubileum. Icke desto mindre är detta 10-årsjubileum något att glädjas åt och värt att uppmärksamma, även om inga pampiga manifestationer i övrigt kommer att äga rum i år.

Upprinnelsen till NPH måste faktiskt sökas utom Norden, trots att det är en nordisk förening. Dels fanns sedan 1950-talet det internationella pappershistoriska sällskapet, IPH, där flera av NPH:s stiftare var medlemmar, dels var det ett rent praktiskt projekt, nämligen Edo Loebers revidering av Labarres polyglotta Dictionary of papermaking terms, som tvingade nordiska pappershistoriker till intensivt samarbete redan under åren 1966-67. De ledande nordiska pappershistorikerna var alltså redan personligt bekanta. Bildandet av NPH var därför på ett sätt endast ett synligt tecken på ett redan fungerande nordiskt (och internationellt) samarbete och utbyte av erfarenheter och idéer, låt vara i mindre skala.

Det var alltså en liten krets entusiastiska pappershistoriker, som på eftersommaren 1968 samlades i Stenhuset på Tumba pappersbruk för att efter ett par dagars förhandlingar den 31 augusti formellt stifta Föreningen Nordiska Pappershistoriker. Där var konservator Ove K Nordstrand från Köpenhamn, specialist på orientaliskt papper och betaradiografi (vattenmärkesfotografering). Han var sammankallande och valdes till NPH:s förste ordförande. Där var från Oslo förstebibliotekarien Haakon M Fiskaa, vattenmärkesforskningens grand old man i Norden, som valdes till kassör. Där var från Helsingfors diplomingenjörerna Anna Grönvik, betaradiografexpert, som valdes till föreningens sekreterare, och Kurt K Karlsson, specialist på Finlands vattenmärken. Från Sverige deltog vattenmärkes-specialisten Gösta Liljedahl (övrig styrelseledamot) och bruksspecialisten och förre driftsingenjören just på Tumba, Harry Ericson. Där var även Torsten Althin, förutvarande chef för Tekniska Muséet och framsynt dokumenterare av papperstillverkning för hand, samt ett par musikkforskare från Uppsala, Ingmar Milveden och Jan Olof Rudén, som intresserade sig för vattenmärken som hjälpmedel för datering av handskrifter.

Denna uppräknig av stiftarna kan även ge en aning om över vilket spektrum intresset för handtillverkat papper fördelades.

Nu är det naturligtvis förmätet att påstå att den pappershistoriska forskningen i Norden tog ett jättekälv framåt i och med att NPH bildades. Så var ju inte fallet. Dels hade redan tidigare generationer lämnat viktiga bidrag till forskningen, dels återvände var och en till sitt efter Tumba-mötet men dock med en ny känsla av att tillhöra en gemenskap, av att inte längre vara nästan ensam om en exklusivitet. Vi hade även stadgarnas formulering klingande i öronen, där bl a fastslogs att "föreningens syfte är att främja pappershistorisk forskning och samarbetet mellan

pappershistoriker i Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige samt att stödja medlemmarnas intressen såväl inom som utanför dessa länder". I stadgarna stod även att medlemsmöten skulle hållas vartannat år och att sådana skulle vara beslutande organ.

Tumba-mötet var alltså samtidigt det första medlemsmötet. Följande möten hölls i Silkeborg (1970), Markaryd (1973), Oslo (1975), Silverdalen, Sverige (1977). År 1979 skall medlemsmötet hållas i Finland. Varje möte har kunnat glädja sig åt ett allt större deltagarantal.

Som någon har sagt lever en yrkessammanslutning huvudsakligen genom sina sammankomster och sina publikationer. Detta gäller i lika hög grad för NPH. Förutom medlemsmötena har NPH därför sedan 1973 sitt medlemsblad NPH-Nytt, i vilket medlemmarna har fått ett forum för artiklar, praktiska vinkar, debatt och recensioner. Som ett nedslag av praktisk natur kan man även anse NPH-Nytt nr 3/1977, som utgöres av Nordisk Pappershistorisk bibliografi t o m 1976.

Det är naturligtvis alltid vanskligt att sia om framtiden för en tämligen exklusiv förening, där medelåldern är tämligen hög och medlemsantalet nu håller sig omkring de 50 (institutioner medräknade). Vi som en gång kommit i kontakt med det gamla hantverket, nu på utdöende i Sverige, med dess nu levande och tidigare utövare och med det färdiga resultatet, papperet, vill emellertid gärna dela vår entusiasm med nytillkommande medlemmar. Nästa medlemsmöte äger som sagt rum i Helsingfors 3-7 juni 1979.

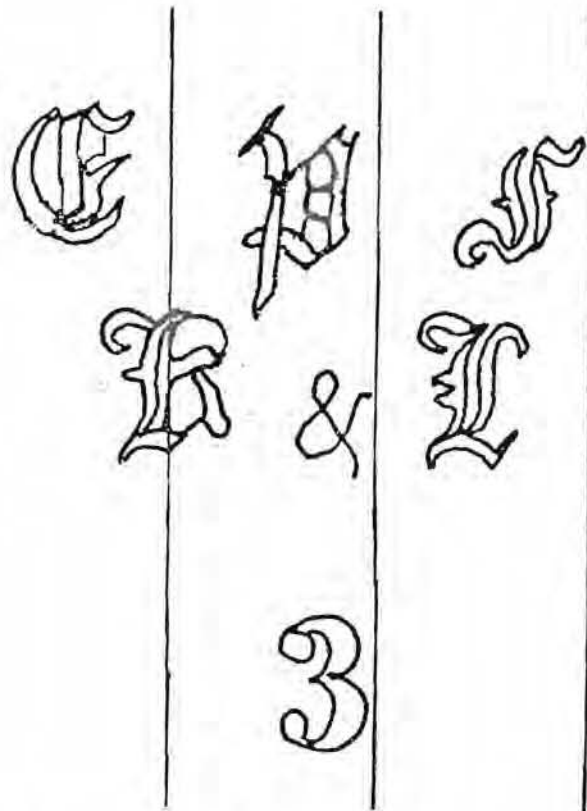
Stiftarna (från vänster redsols): Harry Ericson, Haakon M. Fiskaa, Anna Grönvik, Gösta Liljedahl, Ove K. Nordstrand, Jan Olof Rudér, Ingemar Milvaden, Torsten Althin. Foto: Kurt K. Karlsson

Tre ukjente vannmerker

Av: Haakon M Fiskaa

Den vidgjetne norske lektor, bibliograf og ivrige boksamler, Arthur THUESEN, som døde i 1974 vel 92 år gammel, var også samler av gammelt klutepapir og for en del også av eldre maskinpapir av finpapirkvaliteter.

Da jeg gikk igjennom denne papirsamlingen fant jeg for det meste velkjente kvaliteter og vannmerker, men jeg støtte dog på 3 v/m som ikke var kjent fra før. To av dem (nr 1 og 2) forefinnes i skrivepapir laget ved Eiker Papirmølle som lå nord for byen Drammen i Norge. Dessuten fant jeg et folioark av godt postpapir (nr 3) som det ikke har lyktes meg å lokalisere eller tidfeste. V/m her viser et vikingskip under seil forsynt med tekst. Jeg viser for øvrig til de korte redogjørelser som er gitt under hvert enkelt v/m.

Nr 1

Et ukjent v/m i skrivepapir fra "Eger Papir Fabrique" (E P F) i perioden 1856-73 da Erland Kjøsterud og Harald Lyche var eiere av bruket (initial: K & L). V/m ble funnet i et ark som beskåret måler 35 x 42 cm, kvalitet nr 3. En kvalitet nr 1 forekommer også. V/m er plasert i sentrum av det plane folioarket slik det er gjengitt her. Arket ble benyttet i 1861.

EKERS

MÖLLE

1871

Dette v/m som var ukjent fant jeg i meget godt skrivepapir tilvirket av Eiker Papirmølle i Norge i et falset foliark som beskåret målte $33\frac{1}{2} \times 41\frac{1}{2}$ cm. V/m var plasert i sentrum av arket med navnet "Ekers" til venstre og navnet "Mølle" til høyre. I dette v/m er skjoldet forsynt med en dobbelt liljefigur. Bortsett fra denne liljefiguren brukte Eikers Papirmølle også samme v/m med skjold uten lilje i årene omkring 1870-73, men disse v/m hadde eierinitialialet "K & L" som appendiks i stedet for navnet "Ekers Mølle". (Nr 201 i min bok om papirmøller og vannmerker. Oslo 1973.)

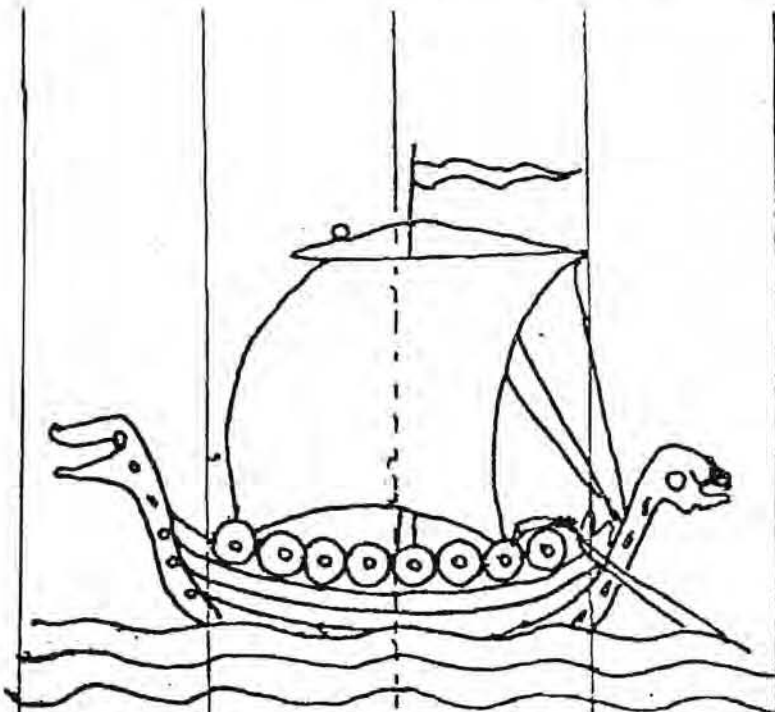
SUPERFINE POST

Nr 3

6

Atlantis

Dette v/m som forestiller et vikingskip med drakehoder på for- og akterstevn og med 8 våpenskjold langs skipsrekken samt styreåre og råseil, slik nordiske vikingskip gjerne var utstyrt, ble funnet i et udatert folioark av godt papir som kan være et norsk eller nordisk fabrikat. Arket måler 35 x 43 cm plano og beskåret. V/m er dels plasert i nederste kant av hvert halvark og dels i overkant av arket, der vi finner teksten og en bølgelinje fra det samme v/m i begge halvark, men skipsfiguren og de fleste bølgelinjene er skåret fra. Plasingen svarer helt til den vi gjengir her, men arkhøyden er større i originalpapiret. Denne 2-delte plasingen av v/m kan eventuelt tyde på at papiret ble tilvirket på maskin, men da vi kan se tydelige bindelinjer og bunnlinjer etter et trådnett, tyder dette på at arket kan være tilvirket for hånd på en form som var forsynt med vårt v/m med tilhørende tekst langs hver langsida av en papirform. Det vil være av betydelig interesse for meg om noen av bladets lesere kan gi nærmere opplysninger om v/m og hvordan arket ble laget.

SUPERFINE POST

Atlantis

EKERS

MÖLLE

1871

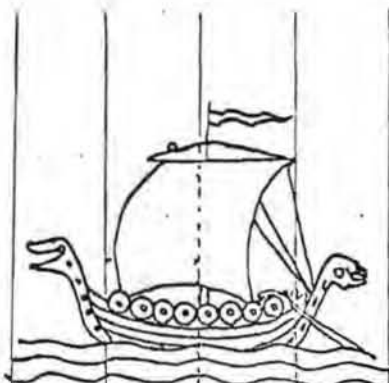
Nr 2 V/m i folioark (forminskning 2 ggr)

SUPERFINE POST

Atlantis

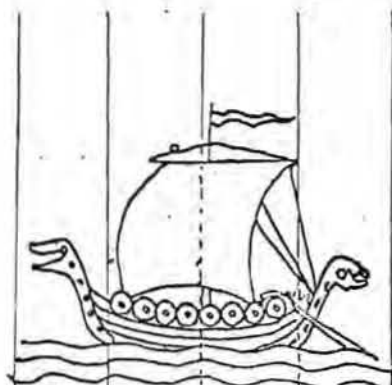
SUPERFINE POST

Atlantis

SUPERFINE POST

Atlantis

SUPERFINE POST

Atlantis

Nr 3 V/m i folioark (forminskning 2 ggr)

Narrar och vattenmärken

8

av

Anders Bladmark

och

Sven-Erik Johansson

(Forts fr föregående nummer av NPH-Nytt)

MOTIVVALET I ÄLDRE TID

Exemplen i föregående kapitel ger en tillräcklig uppfattning om filigranologins betydelse inom historieforskningen i våra dagar. Däremot har vattenmärket i sig självt som en historisk företeelse, och då framför allt som en religiös symbol, inte behandlats i någon större utsträckning. Ett fåtal böcker i ämnet gavs ut i början på det här seklet men föll snabbt i glömska, delvis beroende på den i tiden helt dominerande Briquet, som i två långa polemiserande artiklar helt tog avstånd från denna typ av symbolforskning.³⁾ Vi tror däremot att en hänsynsfull genomgång, låt säga fram till slutet av 1600-talet, kan öka förståelsen för tänkesätten i dåtidens Europa.

Under det att medeltidens människa levde i en religiös symbolvärld som föll sig helt naturlig, började man under renässansen att medvetet kopiera motiv för att uttrycka ordstäv eller tankar som man gjort till sina. Den utvecklingen kan man följa i epokens boktryckarembem. Utformningen och bildvalet följde tidens smak. Men för pappersmakarnas del, menar vi, skedde denna attitydförändring först långt senare, vid 1600-talets slut. Kvarnarna var oftast småföretag med ett fåtal anställda vilka mestadels inte var vare sig läs- eller skrivkunniga. Behovet av rent vatten gjorde också att fabriker, som vanligtvis samtidigt fungerade som arbetarnas hem, fick ett isolerat läge utanför tätbebyggda områden. Vattenmärkenas symbolvärde så att säga konserverades också genom att märkningen så småningom övergick till att bli en kvalitets- och formatbeteckning istället för fabriksmärke som tidigare. På så vis kom en del av dem att fortleva i flera hundra år och ännu idag används märken som kan ledas tillbaka till medeltiden, antingen i sin ursprungliga funktion eller som rena formatangivelser.

Tidigare trodde många, att dessa dunkla teckan uteslutande användes för att ange formens eller papperets storlek eller som sagt i egenskap av bruksmärke. Andra har försökt visa att avsikten uteslutande var att på symbolisk väg förmedla olika budskap. Enligt Harold Bayley, som får företräda den riktningen, användes vattenmärkena av kätterska pappersmakare under medeltiden och framåt som verktyg för religiös propaganda.⁽⁴⁾ Författaren ger många fina uppslag men pressar ofta både vattenmärken och boktryckarembem att till varje pris stämma överens med den utveckling han försöker visa, vilket under läsningen oavsiktligt skapar en avvisande hållning hos läsaren.

(3) C M Briquet Opuscula, ss 321-330, ss 342-353. Hilversum 1955.

(4) H Bayley The Lost Language of Symbolism, 1-2, 3 uppl., London 1952.
Ibid. A New Light on the Renaissance displayed in contemporary emblems. London 1909. (Raritetskammaren Kungl. Biblioteket, Stockholm).

Ett av de märken Bayley behandlar omslutes av M.A.H.T., som också kan läsas T.H.A.M. Det är ovisst om bokstavskombinationen utgör initialer eller om den bildar ett helt ord. Men tolkningen ges utan vidare: den egyptiska gudinnan Ma'ht, sanningen och rättvisan, solguden Re's dotter. Och baklänges: Tham, ett av namnen på den babyloniska gudinnan Ishtar. Den typen av direkta religionshistoriska jämförelser kan inte vara särskilt fruktbara när det gäller märken och pappersmakare under 1500-talets Europa! Man kan lika väl tänka sig att de gamla tecknen var fritt uppfunna fantasiskapelser som den enskilde bruksarbetaren utförde för sitt nöjes skull. Men i så fall undrar man vilken annan tänkbar bakgrund motivvalet hade.

En hypotes är, att man köpslog med tecknens hjälp. De gamla symboliska värdshus- och butiksskyltarna brukar dyka upp som belägg i detta sammanhang (i Paris t ex infördes systemet att numrera husen först omkring år 1800). Men det är inte alls säkert att det förhöll sig på det viset. I Fabriano i norra Italien, ett av Europas äldsta pappersmakardistrikt, användes både initialer och hela namn i papperet under en tjuugoårsperiod från 1290-talet. Sedan försvann seden av okänd anledning, men att namn användes så tidigt är ändå en vägande invändning. (5) Idag ger vattenmärkena uteslutande upplysning om fabrikanten, men en slutgiltig förklaring till bruket under olika skeden i Europa under äldre tid har ännu inte framkommit all forskning till trots.

Vattenmärknigen av papper som sådan kan sägas vara Europas bidrag till pappershistorien. I orientaliskt och österländskt papper fanns ingen motsvarighet. Formarna, som där begagnades för att bilda arket, var ju konstruerade med en mjuk matta av bambu eller annat material som rullades av det färdiga papperet. Detta gjorde att man inte på ett tillfredsställande sätt kunde fästa något mönster, eftersom en tydlig bild i arket fordrar en trådfigur tillverkad av ett styvt material. Men när konsten att göra papper nådde Europa från Orienten vid mitten av 1100-talet infördes ganska snart bruket av fasta former tillverkade med silduk av metalltråd. Det dröjde emellertid ännu ett århundrade innan vattenmärken började uppträda.

De allra äldsta fynden går som sagts tillbaka till omkring år 1282. Figurerna i dessa åldriga papper är ytterst enkelt utformade, ungefär som bomärken. Här har vi en av anledningarna till att man letts att tro att de användes i syfte att förmedla budskap bland arbetare eller till dem som utnyttjade papperet. Det finns emellertid andra förklaringar som faller sig naturligare. Så använde man sig t ex under den här tiden av mycket tjock metalltråd i figurerna som inte tillät någon nämnvärd konstfärdighet. Den nya uppfinningen spreds i vilket fall som helst snabbt och efter något århundrade kunde man finna tusentals olika motiv hämtade från alla tänkbara håll. Omkring år 1450, när Gutenberg uppfann sitt gjutinstrument, var alltså konsten att vattenmärka papper nästan 200 år gammal. I och med att tryckerinäringen tog fart steg efterfrågan på papper kraftigt vilket gjorde att man stundtals tvingades hämta varan från flera olika håll. I både inkunabler och i böcker tryckta under början av 1500-talet kan man därför ibland finna sannskyldiga lexikon över olika gångbara vattenmärken.

(5) G Liljedahl Vattenmärket - pappersmakarens bomärke och kvalitetsbevis. Svensk Papperstidning, 6 (1974), s 185.

Tanken att vattenmärkena redan från början användes för att ange formatet är troligen felaktig. Under senare tid kom visserligen narrhuvudet, handen, kruset m fl att utmärka arkets storlek, men den innebörden fick åtminstone dessa tecken först lång tid efter att de tagits i bruk. Dessutom användes i flera fall identiska märken till olika format. Narrhuvudet, som man kan följa bakåt till 1479, används fortfarande som formatbeteckning i England. Men vattenmärken i den typen av papper ersattes redan under början av 1700-talet av "Britannia". Kruset, som också med tiden kom att beskriva ett format, hittar man sällan i papper efter 1700 då det byttes ut mot de nederländska eller brittiska vapnen. Samma förhastade slutsatser gjorde att man tidigare antog att det bekanta posthornet infördes som vattenmärke 1670, när Postverket inrättades i England. "Posthornet" återfanns i själva verket på kontinenten redan under senare delen av 1300-talet.

Sedan pappersmärknigen blivit allmänt förekommande under 1400-talet var det vanligen bara i enklaste typen av konceptpapper som den saknades. Emblemet placerades i mitten på arket där det falsades efter foliotryck, men det vanligaste är att finna dem i mitten på varje halvark i de mest använda formaten.

Gutenbergs 42-radiga bibel har blivit berömd för sitt vackra tryck och sitt fina papper, men den är också unik i vårt sammanhang. Sidorna i detta mästerverk är märkta med "druvklasen" och "oxhuvudet". Kvaliteten på bibelns vattenmärken anses ööverträffad i denna dag, även med hänsyn till vårt överlägsna tekniska kunnande. Papperet är dessutom av en långfibrig kvalitet som numera anses omöjlig i kombination med vattenmärken.

De enkla vattenmärkena kan i stort delas in i fyra grupper för tiden fram mot slutet av 1700-talet, då en ny typ av komplicerade tonvattenmärken börjar uppträda.

Den första omfattar de tidigaste kända märkena: kors, ovaler, cirklar, trianglar, olika himlakroppar och liknande. Ofta användes s k *croix pommées*, det vill säga grekiska kors med små cirklar i ändarna på varje tvärbjälke. Den här typen av enkelt formade märken användes företrädesvis från 1280-talet intill första hälften av 1400-talet.

I nästa grupp hittar vi människan och sådant som rör hennes dagliga arbete. Man avbildade gärna delar av människokroppen men ansiktet förekom sällan, med ett undantag - narrhuvudet. Handen förekom i många sammanhang, antingen ensam eller tillsammans med kors, stjärnor och olika blommor. Olika redskap var omtyckta: spadar, hammare, tänger, saxar, bälgar och yxor. Hit räknar vi också sådant som båtar, ankare, städ, nycklar, vågar, kardinalhattar och vapen av alla slag.

Den äldsta kända avbildningen av människoansiktet föreställer Kristus och är av franskt ursprung, troligen från 1339. Stiliseringen i märket gör att man förmodar att bilden representerar "Vera Icon", ett anagram av Veronica. Legendan berättar att Jesus på sin väg till korset mötte en kvinna som räckte honom en svettduk, vilken sedan dess behållit hans anletsdrag. Berenice kristnades efter denna händelse till Veronica och helgonförklarades efter sin död. Nästan alla de fåtal gamla märken som visar människokroppen i sin helhet är sakralt präglade; helt naturligt när man tar hänsyn till den kulturmiljö vi rör oss i. De religiösa mytbildningarna och symbolvärdena dominerade medeltidens människor på ett sätt som vi måste ha svårt att föreställa oss idag.

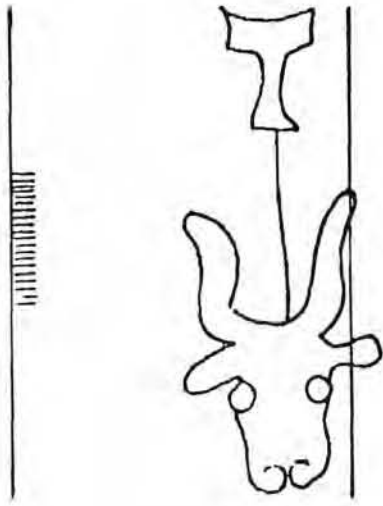
Nästa stora grupp i vår indelning innefattar allt som hör till växtriket: blommor, blad, träd, olika sädeslag och frukter. Gutenbergbibelns druvklase som vi nyss nämnde förekom också talrikt tillsammans med kronor, klockor eller i olika heraldiska sammanhang.

Den kanske intressantaste samlingen av alla inbegriper djur, verkliga såväl som mytiska: enhörningar, gripar, basilisker, ormar, fiskar, sköldpaddor, krabbor, sniglar, skorpioner och olika insekter. Oxhuvudet, ett av de tidigaste djurvattenmärkena, började uppträda omkring 1325 och förblev ett favoritmotiv bland pappersmakare i över 200 år. Det användes både utan och med bimarcken. Vanliga sådana var kors i olika former, rosen, halvmånen, kronan och mercuriistaven. Ursprunget till detta det kanske vanligaste av alla märken har vissa forskare trott sig finna i användningen som kvalitetsgaranti. Oxen för ju tankarna till styrka och tålighet. I den bemärkelsen begagnades märket av t ex skomakare och klädesfabrikanter långt innan oxhuvudet började nyttjas av papperstillverkarna. (6) Under 1700-talet gjordes flera försök att sammanbinda emblemet med olika släktvapen, speciellt i Tyskland. Men alla sådana tolkningar har senare visat sig ohållbara som uttömmande förklaring till varför detta vattenmärke blev så ofta använt.

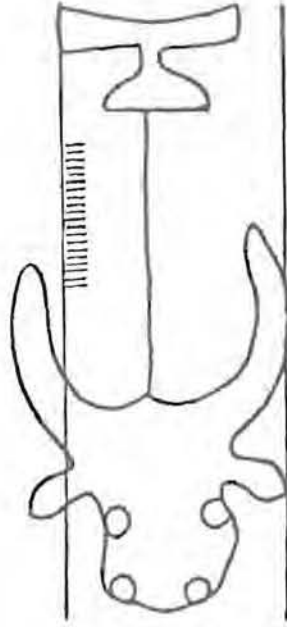
Då och då dras paralleller med oxen som evangelisten Lukas' symbol med hänvisning till de kristna tänkesättens starka inflytande. Vi tror för vår del att det utöver detta också är rimligt att räkna med en viss inverkan från egyptiskt håll vid den tid oxhuvudet gjorde sitt inträde som vattenmärke i Italien. Under den period pappersmakarkonsten infördes i Europa hade Egypten rykte om sig som tillverkare av det förnämsta papperet som stod att få och med en betydande export. Oxen, som hos egyptierna förekom avbildad i den religiösa konsten på samma sätt som i de italienska vattenmärkena, föreställde här Apis, guden Ptahs inkarnation. Ptah gällde för att vara hantverkarnas beskyddare. Också det s k taukorset, som man ofta finner mellan hornen på oxhuvudet, har sin motsvarighet i Egypten. T-korset med ögla eller ankh-tecknet brukade bäras av gudarna Isis, Osiris, Horus m fl och var en symbol för liv och odödlighet. S:t Antonius eremiten, som kom från Egypten, brukade enligt legenden fördriva demoner och bota pestsjuka med detta kors. I Europa levde tau-korsets ryktbarhet som bote-medel mot pesten kvar under lång tid. Det berättas att den helige Franciskus, som brukade använda en stav med t-tecknet när han förseglade sina brev, också helade lidande människor med hjälp av samma antoniuskors.

Enhörningen var liksom oxen ett flitigt utnyttjat motiv, särskilt åren 1400-1600. Briquet har avbildat mer än 1100 varianter av detta mytiska djur. Enhörningen symboliserade renheten och oskulden, och hornet från detta hästliknande fabelväxer troddes vara ett universalmedel mot alla slag av sjukdomar. Enhörningen som företrädare för det obefläckade kom att fungera som enande symbol för katharerna ("de rena"), en mot kyrkan oppositionell sekt under medeltiden. I motsats till oxen avbildades enhörningen mestadels i helfigur, vanligtvis också utan kombinationer med andra figurer. Även elefanter, leoparder, getter, lamm, drakar, katter och hundar förekom i stort antal från mitten av 1300-talet och framåt, likaså alla slags fåglar och fiskar.

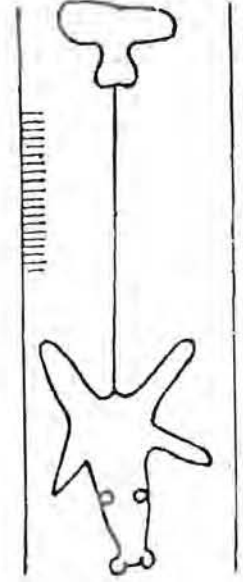
(6) G Piccard Die Ochsenkopfwasserzeichen, I, s 22 ff. Stuttgart 1966.

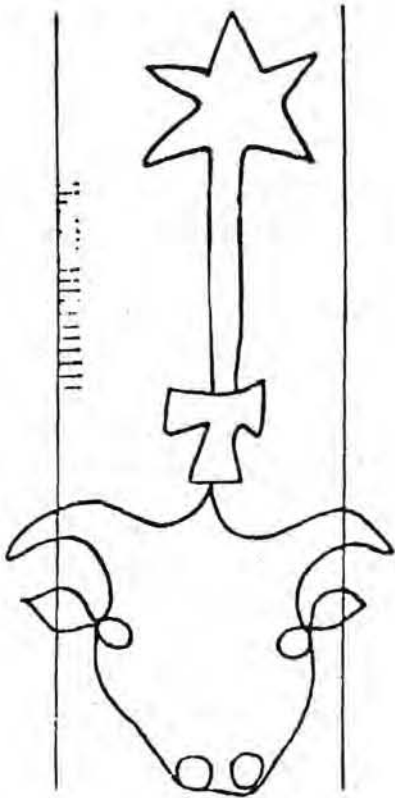
(?)

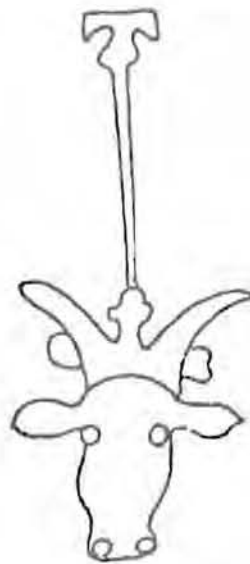
(1518)

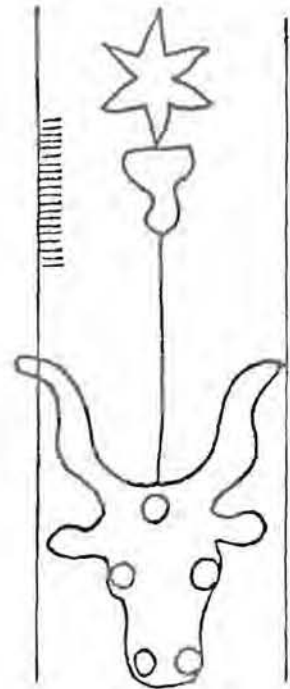
(1522)

(1527)

(1500-11)

(1497)

De nya märken som infördes under den holländska eran i pappershistorien som det tidigare talats om gavs i de flesta fall en klar holländsk syftning med undantag för "narrhuvudet", vilket existerat sedan ett par århundraden tillbaka. Detta märke blev nu med holländsk hjälp oerhört populärt fram till omkring år 1700 varefter det snabbt avtog i frekvens. I början på det seklet började "Pro Patria" istället användas och blev snart det vanligaste holländska märket, kopierat över hela Europa. Att just Pro Patria blev så omtyckt kan ha berott på alla dess politiska och nationella symboler. Bilden hade funnits i enklare form långt tidigare, men ytterligare detaljer hade lagts till undan för undan.

Innanför palissaden som omgärdar "Hollandia" på detta märke vakar det svärd bärande lejonet, en gammal nationell frihetssymbol. De sju pilarna som lejonet håller i ena tassens representerar de nordliga Nederländernas sju provinser. Den sittande Hollandia med sin Pallas Athenahjälm och hatten hon bär på lansspetsen uttrycker båda den borgerliga friheten. Det holländska "Vryheyt" med lejonet i ensamt majestät utrustat med lans, hatt och pilar var också mycket omtyckt och behöll sin popularitet under hela 1700-talet. Ett annat exempel från senare hälften av århundradet är "Britannia", vilket liksom lejonet användes för att beteckna narrkåpeformatet. Märket är en utveckling av Pro Patria där ordet "Pro Rego" senare lades till "Pro Patria". I Storbritannien lever det kvar som "Rule Britannia Rule". (7) Detta samband mellan narrvattenmärket och Vryheyt, Pro Patria och Britannia anser vi vara ett betydelsefullt faktum som vi kommer att återvända till senare i sitt naturliga sammanhang.

(7) The Nostitz Papers, s 86. Hilversum 1956.

(1760)

(1773)

TEORIER OM "NARRHUVUDET" URSPRUNG

Fastän namnet narrhuvudet, narrkåpan eller Foolscap, som är det mest gångbara namnet, användes för att beteckna ett visst format, kunde man också finna märket i enkelt oklassat skrivpapper på kontinenten. Det återfanns också i tryckkvaliteter som användes vid gravering av kartor. På 1600-talet använde t ex den franske kartografen Blaeu papper med detta märke.

Narrhuvudet var den engelske pappersmakaren John Spielmans personliga signum. Det finns ingraverat på hans gravsten i Dartford. Man vet att Spielman omkring 1588 byggde pappers bruket i Dartford, som kronologiskt sett var det andra i riket, och det blev narrhuvudet som kom att känneteckna papper därifrån. Ett exempel är den första folioutgåvan av Shakespeares verk, tryckt 1623 av Isaac Jaggard och Edward Blount. Genom att peka på det Dartfordska brukets dominans vid den här tiden vill man ange en av orsakerna till märkets spridning.

En annan hypotes är att märket infördes under Cromwells tid som en ersättning för de kungliga vapnen. Men man vet numera att märket förekom i det övriga Europa över hundra år före Cromwells tid. Att ordet foolscap skulle ha härletts ur det italienska ordet för falsat ark, folio capo, har också visat sig felaktigt. Det förutsätter ju för övrigt, att namnet kom i bruk samtidigt med själva märket, vilket inte är självklart.

Mellan åren 1500-1700 var detta märke vanligt över hela Europa och framför allt holländska, schweiziska och franska pappersmakare bidrog till narrhuvudets spridning och goda rykte. Flera bruk i Basel med omnejd använde samtidigt denna symbol mot slutet av 1500-talet och under hela 1600-talet. "Die Narrenkappe" var Hüsslers personliga emblem och likaså användes det talrikt av familjen Düring som verkade i både Bern och Basel. En annan berömd representant var Strasbourgmakaren Wendelin Riehel och hans efterträdare.

Den här typen av uppräknings stöter man ofta på i den pappershistoriska litteraturen när man letar efter orsakerna till ett visst märkes höga frekvens, speciellt hos Briquet. Men man undrar då naturligtvis varför ett visst vattenmärke användes av så många pappersmakare innan det blev format- eller kvalitetsbeteckning. Wiener snuddar indirekt vid en tankegång vi har tagit fasta på när han förmodar, att den här underliga figuren, som så ofta dyker upp i papper under renässansen, har något att göra med pantaloneformatet (Pantalone var en karaktärstyp i den italienska commedia dell'arte-traditionen). (8) Vi tror nämligen att det går att hitta en del av orsakerna i det allmänna religiösa och kulturhistoriska mönstret under den tid "narrhuvudet" var som populärast, dvs från 1500-talet och två århundraden framåt.

(8) The Nostitz Papers, s 106.

Bayley har en originell teori om narrhuvudet. (9) Han menar att vattenmärkena från sin begynnelse fram till senare hälften av 1700-talet utgör en sammanhängande kedja av emblem i vilka man kan utläsa förhoppningar och traditioner hos de många förreformatoriska sekter som fanns spridda över Europa under medeltiden. Dessa märken skulle alltså vara viktiga historiska dokument, inte bara för att belysa den europeiska tankens utveckling, utan också ett hjälpmedel när vi vill lösa många religionshistoriska, filosofiska och psykologiska problem. Vattenmärkena visar, menar författaren, att pappersmakarkonsten infördes och bedrevs i Europa av de kristna sekter som i Frankrike gick under namnet albigenser och waldensare och i Italien kallades katarer eller patariner. De katariska prästerna skulle, enligt Bayley, ha använt gycklet och narrförklädningen som skydd under de hänsynslösa förföljelserna från katolska kyrkan och använt dessa medel för att sprida sitt budskap. Han använder narrmärket som ett belägg för att hela det medeltida trubadurväsendet hade en fördold religiös aspekt.

De här tankarna kan synas orimliga ryckta ur sitt sammanhang, men många av idéerna i Bayleys bok, som gavs ut redan 1909, har tagits upp senare. Bland annat föregriper Bayley mycket av Jungs senare undersökningar rörande alkemi. Jung har för övrigt infört en del termer i psykologin, som vi tror kan vara användbara för förståelsen av narren från vår utgångspunkt.

C.G. JUNG OCH ARKETYPERNA

Jung talar om psyket som ett system av kontrapunktisk struktur. Med det menar han att det psykiska livet uppstår ur de mest skilda strävanden som ofta står i strid med varandra och att dessa motsatspar eller poler utgör grunden för det vi kallar själsligt liv. Det rätta spänningsförhållandet i denna polaritet menar Jung är avgörande för människans psykiska välbefinnande.

Denna ambivalens kan man finna otaliga exempel på i livet och konsten. R.L. Stevenson tillbringade år med att leta efter en historia som stämde med hans starka känsla av människans dubbla natur - resultatet blev så småningom Dr Jekyll och Mr Hyde. Andra exempel i litteraturen där egenkaperna är spaltade på skilda individer är paren Don Quijote - Sancho Panza, Don Juan - Leporello, Figaro - greven, Faust - Wagner osv. Redan i Faidros liknas människans själ vid en vagn, dragen av två hästar, den ena vit och ståtlig, den andra svart och klumpig. I konsten är dualiteten särskilt tydlig hos William Blake hos vilken man kan finna t o m Gud själv framställd med bockföt. Bland de religiösa föreställningarna hittar vi motsättningen i gamla testamentets Jahve, i Lucifer som den fallna ängeln och ljusbringaren, i det gamla Grekland Apollon den rene, helige men också den som bringar sjukdom och död. Här i Norden möter vi samma företeelse i gudaparet Balder, ljusets gud, och Höder, den blinda ondskan. Shiva, som i sin extatiska dans ger uttryck åt de skapande och nedbrytande krafterna, får representera samma företeelse i indisk religion. Också rent språkligt går det här fenomenet igen i det latinska ordet för helig, sacer, som också betyder förbannad.

(9) H Bayley A New Light ..., s 58 ff.
s 176: "The Troubadours - and we must include among these the Trouvères, the Minnesingers, the skalds, and the various other forms that the calling assumed in the different parts of Europe - were the greatest swayers of man's minds the world has ever seen. As the Troubadours died out the stage gradually assumed their functions: the actors and dramatists of the seventeenth century were the inheritors of the Jester traditions of the earlier period."

Under medeltiden och renässansen var S:t Niklas både prästernas och tjuvarnas skyddspatron. För prästerskapet hade den sk narrfesten ett slags utjämnande funktion att fylla i det ambivalensförhållande vi talat om. Den firades i alla kristna kyrkor från 600-talet. Myndigheterna och kyrkan försökte ingripa åtskilliga gånger men den levde trots detta i vissa fall kvar ända till början av 1700-talet. Under festligheterna valdes en narrbiskop eller narpåve, man klädde ut sig till narrer och bar mask eller svärtade ansiktet. Sedan dansade man och ägnade sig med förkärlek åt allt sådant som hade smak av det obscena, man sprang omkring nakna i kyrkan, åt och spelade kort på altaret osv. Även i munk- och nunneklostren exploderade de försummade eller förträngda dragen hos de andliga på detta egendomliga sätt. I ett brev till stadskollegiet försvarar en ung präst upptågen: "... Wir feiern es nicht in Ernst, sondern bloss in Scherz und um uns nach alter Gewohnheit zu belustigen, damit die Narrheit, die uns natürlich ist und die uns angeboren zu sein scheint, dadurch wenigstens alle Jahre einmal ausdünste. Die Weinfässer würden platzen, wenn man ihnen nicht manchmal das Spundlock öffnete und ihnen Luft machte." (10)

Narrfesten i denna form har samband med saturnalierna som firades i det gamla Rom. Högtiden ägde rum till Saturnus' ära och man valde också här en narrkung. Firandet gav uttryck åt ett tänkt ursprungligt tillstånd då alla var lika, men symboliserade också det kaotiska. Under dessa dagar bytte man roller; slavarna som bar toppiga mössor för att tillkännage sin tillfälliga frihet, betjänades av sina herrar, män klädde ut sig till kvinnor etc. Av betydelse för vår del är att man i Holland tidigare firade en i sitt slag unik fest, Jockmaalen, med precis samma mönster som i de gamla saturnalierna.

Narrens drag av syndabock och motvikt mot det etablerade och statiska återfinner vi i de grekiska thargelierna som firades till Apollons ära. Under reningsriten på festens första dag smyckades två män, kallade farmakof, med all pompa varefter de piskades och fördes runt i staden. Efter denna ceremoni drevs de på flykten med hugg och slag eller avrättades. Narren som uttryck för kaos och den utjämnande funktionen förekommer också i myter och riter hos skilda skriftlösa folk. (11) Paul Radin, som gjort mycket för att skapa klarhet på detta område, urskilde fyra olika cykler i hjältemytens utveckling. (12) En av dessa kallade han för trickstercykeln. Trickstern liknar i mycket barnet, det ursprungliga. Han leker med människorna, uppträder i narrskepnad och spelar dem alla möjliga spratt. Han kan också vara rå och cynisk men är samtidigt kulturbringaren, den som skänker människorna språket och alla slags nyttigheter. Loke och vår nordiska folktros tomtegubbe i sin röda toppluva utgör exempel på dessa kraftladdade gestalter.

-
- (10) F Nick Die Hof- und Volksnarren, 2, s 395. Stuttgart 1861.
 (11) T P van Baaren Menschen wie wir, s 70. Gütersloh 1964.
 (12) P Radin Hero Cycles of the Winnebago. Indiana University Publications 1948.

I Europa fanns under renässansen flera världsliga motsvarigheter till de kyrkliga narrfesterna. En sådan sammanslutning var "mater stultorum" i Dijon. Bland medlemmarna fanns prinsar, biskopar, parlamentsråd, köpmän och konstnärer. I dessa gillan hade festligheterna en radikal dimension. Målsättningen var att under satirens och gycklets täckmantel avslöja maktmissbruk och peka på brister i samhället. Fälttecknet utgjordes av narrstaven, La Marotte, med narrhuvud istället för knopp, och ordensdräkten var gycklarens sedvanliga med pinglor och åsneöron. Ledaren, som kallades "la mère folle", hade hovstat som en regent med eget hästgarde och schweizergarde, tjänare och kansler.

En annan förening med samma syfte var under samma tid "Enfants sans souci". Under överhöghet av sin "prince des sots" kritiserade man enskilda eller politiska partier i allegorins form. Spelen, som oftast uppfördes utomhus på offentliga platser, antyder den självpåtaga narraktighetens uppgift som ikonoklast eller bildstormare. I Tyskland spelade Hanswurst narrens roll i de grovkorniga fastlagsspel som mot slutet av 1400-talet utvecklades i anslutning till det kyrkliga dramat. Också här framträder samma balanserade mönster.

Jung införde begreppet det kollektiva omedvetna och dess arketyper, genom vilket den enskilde får möjlighet att uppleva sig som en del av ett större helt. Det kollektiva omedvetna, menar han, utgör en del av psyket som bevarar och för vidare mänsklighetens gemensamma psykologiska arv. Dess symboler är så gamla och främmande för den moderna människan att hon inte alltid kan förstå dem. De är ett slags instinkter som yttrar sig med hjälp av symboliska bilder. Dessa arketyper saknar känt ursprung och upprepar sig när som helst och var som helst över hela världen, även i sådana områden där påverkan från andra kulturer inte varit möjlig. När endast en bild föreligger, rör det sig bara om en ordbild utan större vikt men genom att laddas med känsla blir bilden så att säga dynamisk och blir bärare av konsekvenser av olika slag. Ett firmamärke eller en logotype är t ex en symbol men den har inget ursprungligt känsloläge. Arketyperna kan fungera som ett slags dunkelt utsagda lösningar på konflikter för hela folk och tidsskeden: svält, krig, förtryck, sjukdom, kärlek, hat, åldrande och död.

Ett berömt exempel av mer odramatiskt slag är den tyske 1800-talskemisten Kekulé's upptäckt av bensenmolekylens struktur. Under sina forskningar rörande bensolens uppbyggnad drömde han om en orm som bet sig själv i stjärten. Han tolkade själv drömmen så, att den struktur han sökte var en sluten kolatomkedja, en ring. Denna Kekulé's ormsymbol finns återgiven i grekiska handskrifter redan på 300-talet f Kr och i den alkemistiska litteraturen avbildades ormen Ouroboros i denna ställning då man ville uttrycka det evigt cykliska i universum.

Med persona menar Jung det psykiska förhållningssätt individens intar gentemot objekten och utgör ett slags kompromiss mellan samhällets krav och människans egna inre förutsättningar; den bildar "masken" som skapar kontinuitet och som gör att man i sina egna och andras ögon ter sig som man önskar. Om denna persona hotar att stelna och förkväva det egentliga jaget kan de omedvetna grundmönstren visa sig i medvetandet med en förlösande och balanserande verkan. Dessa motiv eller ledbilder hittar man uttryckta bl a i våra religiösa föreställningar, i de mytologiska motiven men inte minst i våra folksagor som ibland bildar formliga själslandskap.

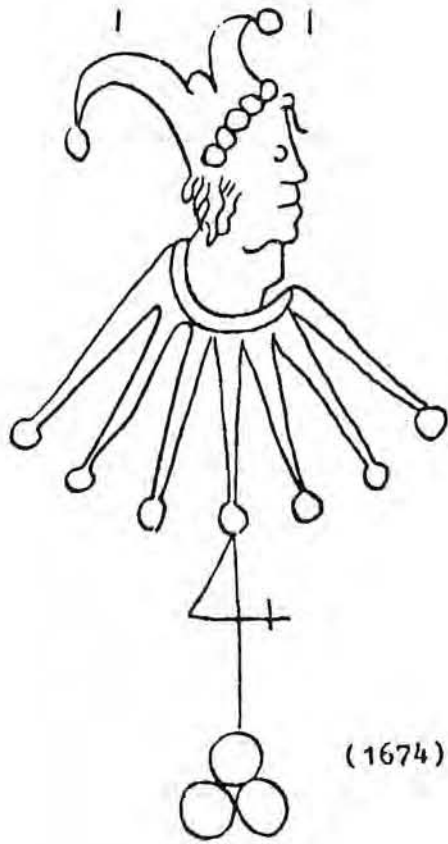
De folkpsykologiska aspekterna av arketypernas roll har ännu inte utforskats särskilt ingående. Däremot tillämpade bl a Jung själv sina undersökningsresultat rörande det religiösa symbolspråket på drömmar och den personliga utvecklingen hos enskilda individer.

Under denna strävan till utjämning och balansering av de olika polara spänningarna är arketyperna av vägledande betydelse. "Skuggan" i individuationsprocessen är ett exempel på detta. Skuggan utgör en personifikation av egenskaper som förblivit outvecklade eller trängts bort ur medvetandet. I dubbelgångarmotivet har denna tendens kommit till uttryck på många håll inom konsten under olika tidsskeden, så exempelvis i den klassiska ryska litteraturen. Spegeln, järnet och elden, tredje ögat är också sådana laddade uttrycksformer som återfinns i de flesta kulturer och århundraden. I personifierad form kan man möta dessa arketypiska gestalter antingen i en inre symbolisk eller i en yttre verklig gestalt. Ju ensidigare medvetandet är inställt, ju mer det är avskuret från det omedvetna av inre orsaker eller genom att utsättas för en mekaniserande yttre miljö eller genom stort politiskt eller religiöst tryck, ju större kommer arketypernas affektladdning att bli och ju lättare tränger de fram i medvetandet. Det är möjligt att narren utgör en sådan arketypiskt laddad "mana"-personlighet. I det här kapitlet och i de följande avtecknar sig narren, gycklaren, på ett sätt som, menar vi, pekar i den riktningen.

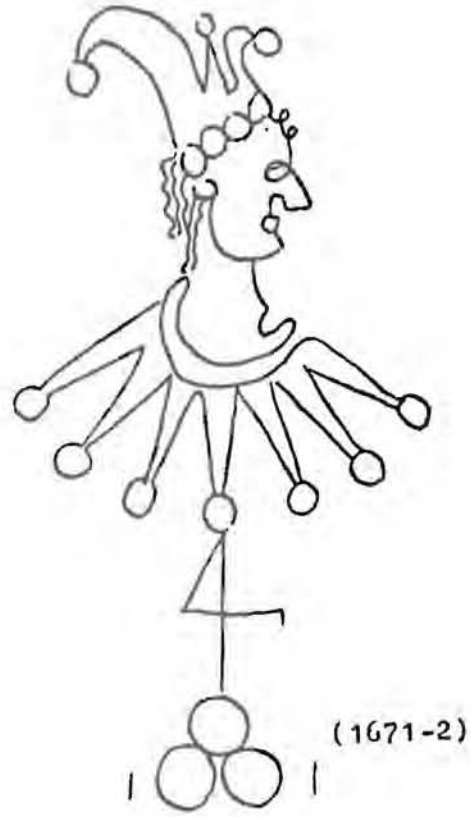
I många samhällsbildningar får både människor individuellt och hela grupper möjlighet att ena de motstridiga krafterna och säkerställa balansen i sina liv genom olika initiationsriter. Novisen tvingas att dö en symbolisk död där hans identitet blir sönderbruten. Från detta tillstånd räddas han sedan genom pånyttfödelseceremonin, som ger honom en ny frihet i den större gruppen som utgörs av klanen eller stammen i sin helhet. I samband med denna rit får deltagarna i många samhällen en toppig konisk mössa som tecken på sin nya värdighet. (13) Känslan av helhet uppstår alltså genom att medvetandet kommer i förbindelse med och förenas med själens omedvetna innehåll. Det Jung kallar transcendentssymboler representerar människans strävan att nå detta mål. Sådana symboler uppträder i många olika former och man förnimmar starkt deras betydelse antingen man möter dem i historien eller i våra egna drömmar i samband med ett avgörande skede i livet. Detta för oss tillbaka till trickstern, som just besitter en sådan transcenderande funktion. Trickstern visar sig ofta i någon djurgestalt, t ex som fågel, utrustad med olika övermänskliga egenskaper eller som schaman med makt att bota sjuka, se in i framtiden, kunna flyga fritt i universum etc.

Som central arketyper, vilken äger denna helhetssträvan i allra högsta grad, betecknar Jung självet, som liksom jaget för medvetandet är centrum för hela det psykiska systemet. Alltså för både det medvetna och det omedvetna. Självet och dess dynamik uttrycktes i ett slags fokuseringsbilder som förekommer överallt och i alla tider. Dessa bilder lägger stor vikt vid fyrtalet och gestaltas för det mesta av kulor, cirklar eller kvadrater. I österländska religioner används dessa sk mandalas under meditation; de yttersta motsatserna, som dessa figurer representerar, ställs mot varandra samtidigt som man begrundar deras inbördes relation. I detta sammanhang är det lämpligt att något beröra "fyran med de tre cirklarna" som speciellt under 1600-talet användes i samband med narmärket.

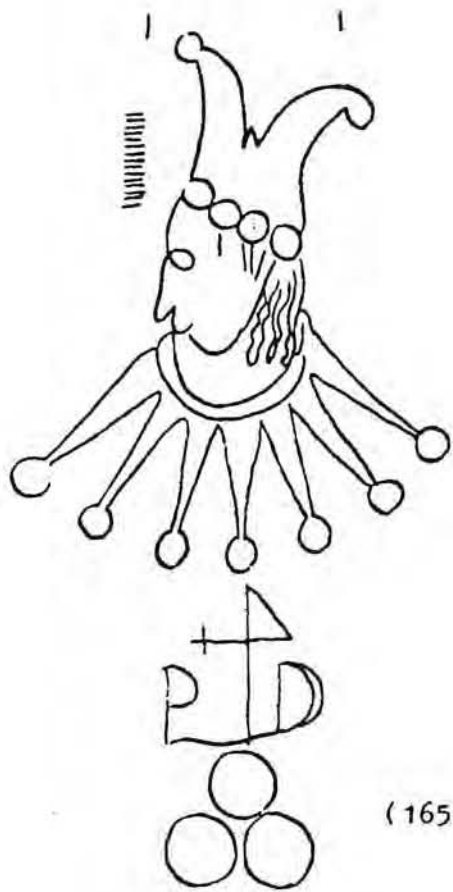
(13) C G Jung Människan och hennes symboler, s 130. Ljubljana 1974.

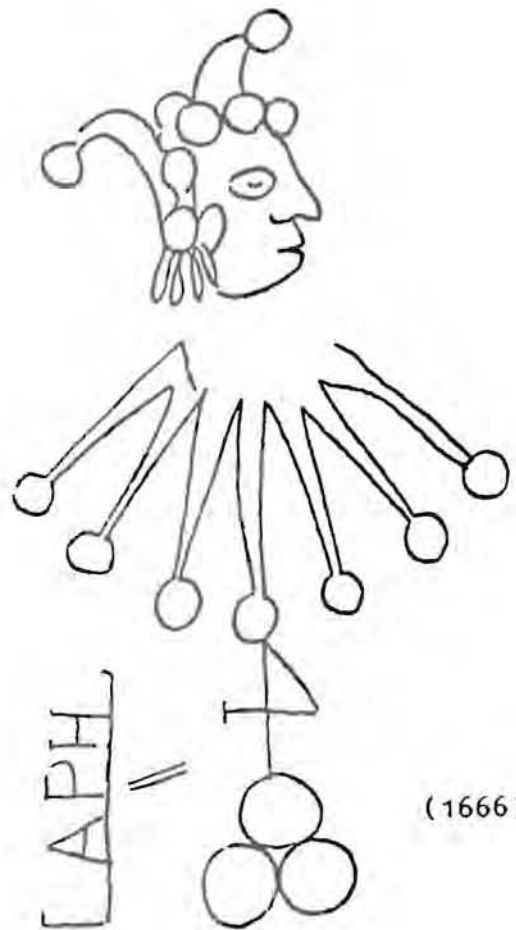
(1674)

(1671-2)

(1652)

(1666)

LAPH

Bland alla de över 16 000 vattenmärken som Briquet har avbildat i sitt stora verk för tiden fram till år 1600 är det bara narren, som med ett fåtal undantag har detta kännetecken. Man kan därför lätt förledas att tro att just dessa två skulle ha något betydelsefullt symboliskt samband. Men vi har undersökt saken närmare och det visar sig att alla Briquets märken med fyran och cirklarna härrör från samma bruk, nämligen från familjen Düring i Bern och Basel. (14) Under 1600-talets lopp började emellertid märket användas av flera pappersmakare och då så gott som utslutande tillsammans med narrhuvudet. Nordqvist diskuterar fyran i samband med dess användning som boktryckarembem och han menar att fyran troligen utnyttjades som skråsymbol. (15) När det gäller siffrans förekomst i vattenmärken kan man då i så fall undra varför den inte användes oftare och av flera pappersmakare. Dessutom bildade pappersmakarna fram t o m 1600-talet, utom i Fabrianotrakten, inget eget skrå. I Bologna återfinns man dem bland apotekarna, i Basel hos krämarna (Safranzunft) och i Ravensburg i skräddarnas skrå. (16)

Bayley tolkar fyran med cirklarna på följande sätt: "Sedan Augustinus hänvisat till Pauli ord i I Kor 6:2: 'Veten I då icke att de heliga skola döma världen?' och förklarat att de tolv tronerna (Matt 19:28) representerar de tolv apostlarna, fortsätter han: väderstrecken är fyra: öster, väster, norr och söder. Från dessa jordens fyra väderstreck skall de utvalda komma. Jesus säger nämligen att människor skall komma från öster och väster, från norr och söder och bli bordsgäster i Guds rike (Luk 13:29). Men vem kallar dem? Den heliga Treenigheten! Ty de kallas genom dopet i Faderns och Sonens och den Helige Andens namn. Fyra väderstreck, där var och en av gudomens tre personer kallar en utvald, gör tillsammans tolv utvalda." (17) Denna bokstavstroagna tolkning förefaller något ansträngd men fyran användes ofta under renässansen som symbol för de fyra evangelisterna, de fyra dygderna och elementen. Den kan följas långt tillbaka som symbol i Europas kulturhistoria. Av Pythagoréerna dyrkades fyran som en gudom och föreställningen om en gudomlig fyrfald var en gång välbekant bland den hermetiska filosofins uttolkare under medeltiden, men tynade och dog ut i början av 1700-talet (jfr narrmärkets tidsintervall) och har sedan dess varit bortglömd i minst 200 år. Talen fyra och tre bildar tillsammans sju vilket också har sina associationer och sitt symbolvärde i den kristna tankevärlden.

Det är inte otroligt att de Jungeska resonemangen kring fyrtalet och cirklarna även är tillämpliga på 1600-talets vattenmärken. Sammankopplingen med hermetikerna kan tyckas egendomlig, men inflytandet därifrån och från gnostikerna på Europa i äldre tid är vad vi förstår långt underskattat. Alkemin och konsten att framställa ädla metaller var inget självändamål som många tror utan utgjorde ett slags korrespondenslära som strävade till samma psykiska helhet vi berättat om tidigare. Återupptäckten av alkemins grundprinciper utgjorde en viktig del av Junges pionjärarbete som psykolog och har senare bekräftats av andra forskare.

-
- (14) Düringbiografi med emblem återfinnes i: Tschudin, Paper mills of Basle, s 52. Hilversum 1958.
- (15) N Nordqvist Berömda boktryckare, I, s 35. Stockholm 1954.
- (16) G Piccard s 23.
- (17) F Dahlby De heliga tecknens hemlighet. Symboler och attribut, s 217. Stockholm 1967.

14. INTERNASJONALE KONGRESS FOR PAPIRHISTORIE

Av: Gunnar Christie Wasberg

Det er sagt om Manchester i gamle dager at der ble alt fra knappåler til lokomotiver produsert. Dette er vel ikke helt tilfelle idag, men byen er stadig en av de ledende industrisentrer i verden. Deltagerne i den 14. internasjonale kongress for papirhistorie fikk i dagene 3. - 8. september 1978 et levende inntrykk av den posisjon Manchester inntar i den teknologiske utvikling som er vår tids viktigste historiske faktor.

Kongressen som var samvittighetsfullt organisert av Internationale Arbeitsgemeinschaft der Papierhistoriker, med dets president, Dr. Hans B Kälin, i spissen, assistert saerlig av Dr. Christopher Hills i Manchester, vekslet mellom foredrag, faglige utflukter og selskapeleg samvaer. Deltagerne ble orientert om hva Manchester betyr som kultursentrum, bl a ved de enestående samlinger av manuskripter og inkunabler i John Ryland's Library og i Chethams Library. Samtidig viste andre besøk at Manchester stadig befinner seg i forskningsfronten når det gjelder nye og forbedrete metoder i papirfabrikasjonen.

Foredragene som gjennomgående lå på et høyt faglig nivå, dreiet seg om et stort antall spredte emner, alt fra papiret i dikteren Balzac's kjaerlighetsbrev til papirkunsten i Egypt, Australia og Japan. Hva som virket mest interessant, berodde naturligvis på de emner den enkelte tilhører var saerlig opptatt av. Uten å gå noens aere for naer, bør en nevne bidraget til Hassan Ragab som idag dyrker papyrus i Egypt og kjenner alle tekniske detaljer bakover til oldtiden. Her var papiret eller naermere papyrus plassert inn i sin verdenshistoriske sammenheng slik at det elegante foredraget ble en opplevelse for tilhørerne. Flere andre foredrag dreiet seg om de kunstneriske muligheter som er tilsteds ved å nytte håndlaget papir kombinert med malerier, fotografier, reproduksjoner og moderne teknikk. Papirhistorien kan åpenbart bli, ikke bare en viktig hjelpevitenskap, men også inspirasjonskilde på en rekke felter innen håndverk og kunst. Her åpner det seg interessante perspektiver for de kommende generasjoner.

Kongressen som ble avsluttet i Bristol med interessante omvisninger i Wookey Hole Paper og St. Annes Mill, tellet ca 60 deltagere fra fem kontinenter. Danmark og Finland hadde hver en deltager, mens Sverige og Norge hadde 2 hver. Ove K Nordstrand ble gjenvalgt som Vorstandsmitglied. Neste kongress vil bli avholdt i Basel 1980.

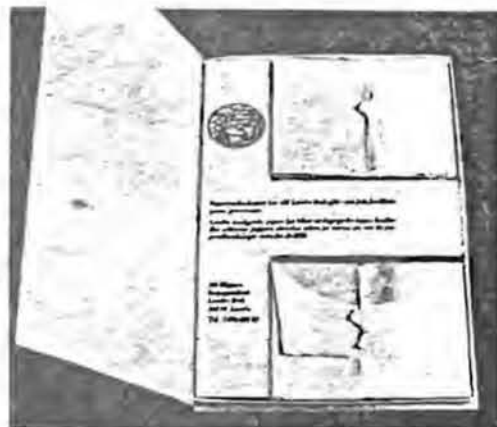
oooOooOooo

Besök Industrimuseet! Adress: Ekmansgatan 2-4, Göteborg (vid Götaplatsen).

Se tillverkning av handpapper! Fockfolk från Fröåsa handpappersbruk visar det gamla hantverket

PAPPERSDAGAR
PÅ
INDUSTRIMUSEET
3, 4, 5 NOVEMBER
ÖPPETTIDER:
FREDAG 12 — 15
LÖRDAG, SÖNDAG 10 — 17

Exklusivt papper från Lessebo. Lessebo Bruk, som ingår i Södra Skogsägarnas Klippandivision, håller på att ta fram ett exklusivt handgjort brevpapper, som prismässigt ska kunna konkurrera med de utländska varianter som finns på marknaden.

Redan nu packas det handgjorda brevpapperet i nya presentförpackningar (bilden). Det har hittills sålts direkt från bruket, men nu satsar företaget på en aktiv marknadsföring.

En annan nyhet: ett handgjort akvarellpapper, som befinner sig på utvecklingsstadiet. Produkten testas f n av ett antal konstnärer. På handpappers bruket i Lessebo (det enda i Sverige) har handgjort papper tillverkats sedan 1693. Dagsproduktionen i Lessebo — 25—30 kilo handgjort papper — tar en modern maskin fram på mindre än en halv minut.